

УДК 346.9

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v6.2023.21>

В. А. Світличний

аспірант кафедри адміністративного права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

orcid.org/0009-0004-8721-3742

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ВИДОВУ ДИФЕРЕНЦІАЦІЮ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

В статті представлена авторська пропозиція щодо розуміння видової диференціації державного контролю у сфері господарської діяльності. Висвітлено основні з сучасних підходів до вирішення означеної проблематики у науковому співтоваристві. Обґрунтовано доцільність виокремлення кожного з представлених різновидів шляхом висвітлення характеристик предметних особливостей, специфіці суб'єктного складу та механізмів реалізації контрольної діяльності в системі державного контролю у сфері господарської діяльності.

Особливу увагу приділено розгляду контролю щодо додержання законодавчих вимог суб'єктами господарювання пов'язаного із господарською компетенцією як відносно-самостійного різновиду в системі інших різновидів державного контролю у сфері господарської діяльності. На основі аналізу існуючої моделі взаємодії органів владних повноважень, що реалізують контрольні повноваження пов'язані із державної реєстрацією суб'єктів господарювання, додержання ліцензійних умов у випадку здійснення деяких видів підприємницької діяльності та додержанням вимог законодавства з питань видачі документів дозвільного характеру, доведено «особливе становище» відповідного напрямку (різновиду) державного контролю у сфері господарської діяльності. Доведено доцільність виокремлення відповідного напрямку на законодавчому рівні.

Розглянуто структурний зміст і особливості реалізації фінансового контролю та екологічного контролю у сфері господарської діяльності та контролю щодо додержання законодавчих вимог щодо охорони життя і здоров'я, охорони праці, громадської та виробничої безпеки в ході здійснення господарської діяльності суб'єктами господарювання. Запропоновано поряд із видовою диференціацією державного контролю у сфері господарської діяльності як окремий напрям вельми умовно виокремлювати контроль за ознакою сфери господарювання в якій він здійснюється або сферою реалізації господарської діяльності об'єкту, що перевіряється за для всебічного охоплення відносин, що охоплюються державним контролем у сфері господарської діяльності.

Ключові слова: класифікація, диференціація, напрями, різновиди, державний контроль, господарська діяльність.

Svitlychnyi V. A. A MODERN VIEW OF THE DIFFERENT TYPES OF STATE CONTROL IN THE SPHERE OF ECONOMIC ACTIVITY IN UKRAINE

The article presents the author's proposal for understanding the type of differentiation of state control in the field of economic activity. The main modern approaches to solving the specified problems in the scientific community are highlighted. The expediency of distinguishing each of the presented varieties by highlighting the characteristics of the subject features, the specificity of the subject composition and the mechanisms of implementation of control activities in the system of state control in the field of economic activity is substantiated.

Special attention is paid to the examination of control over compliance with legal requirements by business entities related to economic competence as a relatively independent type in the system of other types of state control in the field of economic activity. On the basis of the analysis of the existing model of interaction of authorities exercising control powers related to the state registration of business entities, compliance with licensing conditions in the case of some types of entrepreneurial activity and compliance with the requirements of the legislation on the issue of documents of a permissive nature, it has been proved that "a special situation" of the relevant direction (variety) of state control in the field of economic activity. The expediency of singling out the relevant direction at the legislative level has been proven.

The structural content and peculiarities of the implementation of financial control and environmental control in the field of economic activity and control of compliance with legislative requirements for life and health protection, labor protection, public and industrial safety in the course of economic activity by business entities are considered. It is proposed, along with the specific differentiation of state control in the sphere of economic activity, as a separate direction, to very conditionally distinguish control based on the sphere of economic activity in which it is carried out or the sphere of implementation of the economic activity of the object that is inspected for the comprehensive coverage of relations covered by state control in the sphere of economic activity.

Key words: classification, differentiation, directions, varieties, state control, economic activity.

Постановка проблеми. Навряд чи хтось буде сперечатись, наукові класифікації є одним із найважливіших засобів різнобічного теоретичного відтворення об'єкта дослідження. Не є виключенням і проблематика державного контролю у сфері господарської діяльності, який, як вже згадувалось раніше, за своєю природою і змістом є контролем складеним, тобто таким, що «збирає» у собі

інші різновиди контролю за видовою диференціацією (екологічний, податковий, митний контроль та ін.), що значно підвищує необхідність висвітлення окресленої проблематики. Окрім яскраво вираженого теоретичного значення, видова диференціація державного контролю у сфері господарської діяльності має значення і прикладне (практичне). Так, багато в чому від оптималь-

ності вибору підстав для класифікації і теоретично-належному обґрунтуванні диференціації державного контролю, залежить ефективність вибору конкретних інструментів його реалізації за галузевою (інституціональною) специфікою, а розподіл контролю за сферами суспільних відносин взагалі закладається в основу розбудови та оптимізації системи законодавчих актів і системи органів владних повноважень, що втілюють контроль у реальну площину людських взаємовідносин в досліджуваній царині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід загострити увагу, що незважаючи на наявність у науковій літературі численного ряду фундаментальних праць присвячених проблемі класифікації державного контролю за різними ознаками як явища взагалі, різновидам державного контролю приділялось менше уваги. Особливо це твердження справедливе по відношенню до державного контролю у сфері господарської діяльності, адже як показує аналіз, на теренах вітчизняної науки комплексних досліджень було проведено вельми небагато, при цьому, не всі з подібних наукових праць підіймали проблематику видової диференціації державного контролю у сфері господарської діяльності.

Метою статті є пошук і пропозиція нового розуміння до вітчизняної моделі видової диференціації державного контролю у сфері господарської діяльності, яка охоплювали би увесь масив суспільних відносин із врахування специфіки механізмів реалізації контрольних повноважень в означеній царині.

Виклад основного матеріалу. Нагадаємо, що легальне визначення напрямів закріплено ч. 3 ст. 19 ГКУ а у науковому просторі до сфер реалізації контролю і нагляду за господарською діяльністю суб'єктів господарювання підходять плюралістично. Так, наприклад, І. Орехова визначає сім напрямів державного контролю у сфері господарської діяльності: 1) податковий контроль; 2) контроль дотримання законодавства з питань соціального страхування; 3) контроль за ціноутворенням; 4) контроль за дотриманням антимонопольного законодавства; 5) контроль за дотриманням прав споживачів; 6) санітарно-епідеміологічний контроль; 7) державний пожежний контроль [1, с. 6]. Н. Саніахметова, в свою чергу, розмірковуючи про засоби державного контролю за підприємництвом (тим самим опосередковано визначаючи напрямки), виокремлює наступні: 1) аудит діяльності підприємців; 2) бухгалтерський облік і звітність; 3) державну реєстрацію суб'єктів підприємництва; 4) квотування зовнішньоекономічної діяльності; 5) контроль за ціноутворенням і цінами; 6) ліцензування деяких видів підприємництва; 7) ліцензування зовнішньоекономічної діяльності; 8) митно-тарифні засоби; 9) недо-

пущення недобросовісної конкуренції; 10) облік (реєстрація) зовнішньоекономічних договорів; 11) оподаткування; 12) обмеження монополізму; 13) обмеження окремих видів реклами; 14) патентування окремих видів підприємницької діяльності; 15) стандартизацію та сертифікацію продукції і послуг [2, с. 69]. За нашим переконанням, представлені підходи видової диференціації державного контролю у сфері господарської діяльності в Україні є не зовсім повними, а отже коректним. Тому пропонуємо виокремлювати наступні напрями (складові) видової диференціації державного контролю у сфері господарської діяльності.

Так, найперший напрям реалізації контрольно-наглядових функції у системі державного контролю у сфері господарської діяльності – *контроль щодо додержання законодавчих вимог суб'єктами господарювання пов'язаних із господарською компетенцією*. Він (напрямок) охоплює відносини з приводу проведення контрольних заходів за для виявлення можливих правопорушень законодавчих вимог пов'язаних із державною реєстрацією суб'єктів господарювання, додержання ліцензійних умов у випадку здійснення деяких видів підприємницької діяльності та додержанням вимог законодавства з питань видачі документів дозвільного характеру. Варто відзначити, що законодавець не виокремлює цей напрямок як окремий, що ми вважаємо помилковим.

Особлива роль відповідного напрямку полягає, за нашим переконанням, у його наскрізному характері в системі відносин пов'язаних із здійсненням державного контролю у сфері господарської діяльності. Аналіз чинного законодавства і правозастосовної практики органів владних повноважень дозволяє стверджувати, що в ході проведення перевірок, більшість контролюючих органів (як галузевого, спеціалізованого призначення, так і органів, що здійснюють контроль за широкою сферою суспільних відносин) мають повноваження щодо перевірки відповідності здійснюваної діяльності господарюючого суб'єкта законодавчим вимогам щодо умов державної реєстрації, ліцензування та додержанням вимог законодавства з питань видачі документів дозвільного характеру у визначеному законодавством секторі. При цьому, якщо визначений контролюючим органом предмет планової або позапланової перевірки первісно передбачав дослідження інших питань (у випадку коли мова йде про проведення планових перевірок, адже за загальним правилом позапланові перевірки не можуть виходити за межі визначеного предмету проведення перевірки), зважаючи на той факт, що майже будь-яка перевірка включає ознайомлення із статистичними, обліково-звітними, розпорядчими, статистичними та іншими документами господарюючого суб'єкта (в деяких з названих документах

містяться дані стосовно господарської компетенції перевіряемого), а отже питання про відповідність реальної діяльності об'єкту, що перевіряється, встановленим законом вимог щодо державної реєстрації, вимог дозвільного характеру та ліцензійних умов досліджуються побічно у переважній кількості випадків.

Фактично, особливий статус відповідного напрямку передбачає особливе значення ознаки господарська компетенція у царині господарювання як легалізації здійснення господарської діяльності на території України. За таких умов, контроль пов'язаний із перевіркою додержання вимог стосовно господарської компетенції доцільно визначати як такий, що здійснюється паралельно («у фоновому режимі»), поряд із іншими напрямами у системі видів державного контролю у сфері господарської діяльності. При цьому, такий різновид контролю виступає і як самостійний напрямок діяльності держави. Подібний дуалістичний характер підтверджується існуючою моделлю розмежування функцій між органами владних повноважень, що реалізують функції з контролю в означеній царині.

Так, аналіз нормативних документів свідчить, що на сьогоднішній день Державна регуляторна служба (далі ДРС) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України і який реалізує державну регуляторну політику, політику з питань нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, ліцензування та дозвільної системи у сфері господарської діяльності та дерегуляції господарської діяльності. При цьому, варто звернути увагу, що характер компетенції ДРС не передбачає проведення безпосередніх перевірок додержання господарюючими суб'єктами умов ліцензування (вимог дозвільного характеру), хоча і є виключення (наприклад, ч.3 п. 6 передбачає право ДРС брати участь в установленому порядку в заходах державного нагляду (контролю), що проводяться іншими центральними органами виконавчої влади, їх територіальними органами, державними колегіальними органами, органами виконавчої влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування) [3]. Головне призначення ДРС у сфері контролю, як показує аналіз законодавчих актів, полягає у всебічному забезпеченні організації роботи з контролю за у відповідному секторі, а також у контролі за контролюючими суб'єктами, що реалізують контролюючі функції пов'язані із додержанням ліцензійних умов та умов дозвільної системи у сфері господарської діяльності визначених державою. Функцію по реалізації контролю «на місцях» покладено інші органи владних повноважень. Перелік органів ліцензування затверджено Постановою КМУ «Про затвердження Перелік органів

ліцензування та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України», що налічує близько 30 органів владних повноважень, більшість з яких виконують контролюючі функції у сфері ліцензування. Те ж саме ми спостерігаємо і при аналізі законодавчих документів стосовно системи дозвільного характеру у сфері господарської діяльності. Звертаючись до положень Закону України «Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності» вбачається, що Закон називає близько 150 документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності, які видаються різними органами і стосуються різних сфер господарювання, пов'язані будь-то з оцінкою впливу на довкілля, охорони здоров'я, землекористуванням, митних операцій та багатьох інших сфер [4].

Наступним напрямом державного контролю у сфері господарської діяльності, який ми пропонуємо виокремлювати як самостійний, є *державний контроль за дотриманням антимонопольного законодавства та економічної конкуренції*. Забезпечення економічної конкуренції і боротьба з монополіями виступає одним із основних стовпів, запорукою існування ефективно діючої ринкової економіки та капіталістичному устрою. В той час як недобросовісна конкуренція є одним із основних стримуючих факторів розвитку економічної діяльності господарюючих суб'єктів і як наслідок, зростання економіки держави, а негативні наслідки від існування монополій для економічного і соціального благополуччя населення взагалі можуть бути катастрофічними. Тому зовсім не є дивним, що держава приділяє цьому питанню стільки уваги.

Виступаючи складовою частиною політики антимонопольної політики держави, особливості контролю за дотриманням антимонопольного законодавства та економічної конкуренції у системі різновидів державного контролю у сфері господарської діяльності знаходять свій вираз у специфіці предмета, суб'єкта контролю та механізмах його (контролю) реалізації. Так, центральним суб'єктом антимонопольного контролю за чинним законодавством виступає Антимонопольний комітет України. Також деякі контрольні повноваження реалізують й інші органи владних повноважень, а міжнародні організації відіграють значиму у цьому секторі роль. Предмет контролю за дотриманням антимонопольного законодавства та економічної конкуренції знаходиться у межах господарських відносин та відносин пов'язаних із господарюванням, які впливають чи можуть вплинути на рівень економічної конкуренції, що поставлені під охорону законом, а специфіка інструментів контролю у відповідному напрямку, за нашим поглядом, слід пов'язувати із особливим становищем об'єктів, які контролюються.

Варто також відзначити, що антимонопольний контроль і контроль за дотриманням законодавства про економічну конкуренцію, необхідність забезпечення режиму законності і дисципліни обумовлює впровадження додаткових (специфічних, не типових) інструментів, таких як *законне пряме превентивне* втручання у договірні засади підприємництва (наприклад, Антимонопольний комітет України має право в односторонньому порядку забороняти узгоджені дії або концентрацію (п. 4 ч. 2 ст. 7) [5], тобто фактично мова йде про заборону укладати угоди суб'єктом господарювання (Див. легальне визначення «узгоджені дії»).

Третім напрямом державного контролю у сфері господарської діяльності є *контроль за дотриманням прав споживачів, якістю і безпечністю продуктів і послуг*. «Торгівля і побутове обслуговування займають важливе місце в житті людей. По суті, не проходить і дня, щоб громадянин не вступав з ними в контакти, оскільки завдяки торгівлі і побутовому обслуговуванню споживач отримує все необхідне для життя – продукти харчування, одяг, побутова техніка тощо. Споживання і справедлива торгівля – один із основоположних принципів будь-якого демократичного суспільства, а захист прав людини як споживача є об'єктивною, незворотною закономірністю розвитку та однією з найважливіших ознак такого суспільства [6, с. 74].

Суть державного контролю у сфері захисту прав споживачів полягає у проведенні перевірки виконання юридичними особами або індивідуальними підприємцями при здійсненні їхньої діяльності обов'язкових вимог до товарів (роботам, послугам), закріплених у законах або прийнятими відповідно до них нормативно-правовими актами. До числа обов'язкових відносяться, наприклад, вимоги, встановлені державними стандартами, що забезпечують безпеку продукції, робіт, послуг для навколишнього середовища, життя, здоров'я й майна людей, технічну й інформаційну сумісність, взаємозамінність продукції тощо [7, с. 48].

Предмет відповідного напрямку (різновиду) контролю у сфері господарської діяльності знаходиться у площині виробництва та реалізації продукції, виконання робіт та надання послуг з боку господарюючих суб'єктів (тобто, як і два попередньо названих, існує у рамках центрального, «хімічно чистого» предмету державного контролю у сфері господарської діяльності, про який йшлося у 1 розділі роботи), та пов'язаний саме із якістю товару або послуги як результатом товаро-грошових відносин на ринку. Наголосимо, що хоча перевірки можуть стосуватись і стосуються процесу виробництва, центральним питанням відповідного контролю є якість товару або послуги як кінцевого результату виробничого циклу, важли-

во загострити увагу, що незважаючи на той факт, що предмет контролю пов'язується із споживанням як людською діяльністю, самі споживачі фактично знаходяться поза межами відносинах контролю. Нагадаємо, коли ми говоримо про державний контроль, мова завжди йде про публічний інтерес держави. Тобто, хоча цей різновид контролю покликаний захистити права, свободи і законні інтереси споживачів (це й є однією із ознакою його відносної самостійності у системі державного контролю у сфері господарської діяльності), самі споживачі виступають в рамках контрольно-наглядові відносини лише як ініціатори перевірок або виконують іншу допоміжну роль. Відносини складаються між контролюючим органом і об'єктом перевірки – суб'єктом господарювання на предмет господарської діяльності останнього, іноді за участю споживача, а іноді – за її відсутності.

Особливості механізмів реалізації контрольно-наглядових повноважень, за нашим переконанням, знаходять вираз у детермінації сфер господарювання, і як наслідок засобів контролю. Безсумнівно, не всі товари і послуги є однаково «цікавими» для державного регулювання. Наприклад, законодавчі вимоги щодо контролю пов'язаному із виробленням та (або) реалізацією товарів чи наданням послуг з туризму, освіти, у банківській, житлово-комунальній та інших сферах, значним чином різняться між собою. Подібне диктує об'єктивна дійсність. Безумовно, контроль за якістю лікарських засобів або харчовою продукцією і контроль за пов'язаний із споживанням електричної і теплової енергії за своєю суттю не може бути побудований однаковим чином. При цьому, принципи і загальна спрямованість (ціль, інтерес держави щодо контролю у сфері господарювання) єдині. В цьому аспекті доцільне згадати, що контроль за дотриманням прав споживачів, якістю і безпечністю продуктів і послуг тісно перетинається із іншими напрямками державного контролю у царині господарської діяльності, зокрема у сфері екології, охорони здоров'я тощо.

Контроль за цінами і ціноутворенням також доцільно виокремлювати як відносно-самостійний напрям державного контролю у сфері господарської діяльності. Аналіз світового досвіду показує, що навіть в умовах ідеального ринку нормальне функціонування економіки без державного втручання неможливе. Тому певний державний вплив на ціноутворення зберігається і в умовах розширення вільних цін. Практика застосування вільних цін у господарській практиці неоднозначна. В деяких країнах державне «втручання» у ціноутворення є більш широким, в інших – наближується до абсолютного мінімуму [8, с. 54]. Однак незалежно від обраної моделі, державне регуляторна політика стосовно цін і ціноутворення все ж таки є необхідною і в XXI ст.

Предметом контролю за цінами і ціноутворенням ми визначаємо діяльність суб'єктів господарювання щодо додержання законодавчих вимог пов'язаних із встановленням цін на державно регульовані товари і послуги. Закон України «Про ціни і ціноутворення» визначає, що державно регульовані ціни запроваджуються на товари, які справляють визначальний вплив на загальний рівень і динаміку цін, мають істотну соціальну значущість, а також на товари, що виробляються суб'єктами, які займають монополіне (домінуюче) становище на ринку (ст. 12) [9]. Особливість цього напрямку (різновиду) державного контролю пов'язана із специфічністю ролі імперативного втручання держави у процес ціноутворення і ціну як невід'ємного атрибуту товаро-грошових відносин. Сам же контроль як управлінська передбачає застосування широкого спектру інструментів попереднього йому і паралельно здійснюваному моніторингу і спостереженню. При цьому, класичні засоби контролю також застосовуються.

Фінансовий контроль у сфері господарської діяльності є одним із найбільш об'ємних різновидів (напрямів) державного контролю у сфері господарської діяльності. За своєю сутністю фінансовий контроль передбачає перевірку за виконанням законодавчих вимог різноманітних аспектів фінансової діяльності, що висуваються державою по відношенню до суб'єктів господарювання. А.В. Хмельков вивчаючи природу державного фінансового контролю визначає його як синтез різновидів фінансового контролю, що здійснюється відповідними суб'єктами державного фінансового контролю для досягнення цілей і забезпечення життєвих інтересів, визначених державою. За поглядами науковця, «фінансовий контроль полягає в установленні фактичного стану справ та дотриманні вимог чинного законодавства об'єктом контролю щодо законності, фінансової дисципліни і раціональності під час формування, розподілу, володіння, використання та відчуження предмета контролю, тобто активів, що належать державі, а також використання коштів, що залишаються в суб'єкта фінансових правовідносин у зв'язку з наданими пільгами за платежами до бюджетів, державних позабюджетних фондів та кредитів, отриманих під гарантії держави. При цьому державний фінансовий контроль є однією з важливих функцій державного управління, яка полягає у сприянні реалізації фінансової політики держави, забезпеченні процесу формування й ефективного використання фінансових ресурсів держави для досягнення поставлених нею цілей у сфері фінансів» [10, с. 16].

До складу фінансового контролю у сфері господарської діяльності ми пропонуємо відносити наступні різновиди державного контролю: 1) податковий контроль; 2) митний контроль;

3) контроль за дотримання законодавства з питань соціального страхування; 4) контроль за використанням і збереженням державних фінансових ресурсів суб'єктами господарювання державного сектору економіки; 5) контроль за дотриманням бюджетного законодавства; 6) контроль за дотриманням законодавства у сфері закупівель;

Звертаємо увагу, що за нашим поглядом, цілком доцільно розмежовувати фінансовий контроль у сфері господарської діяльності на контроль, що розповсюджується на усіх суб'єктів господарювання (напр. податковий), той, що здійснюється виключно по відношенню до суб'єктів господарювання державного сектору економіки та суб'єктів господарювання у статутному капіталі яких 50 і більше відсотків акцій (часток) належить суб'єктам господарювання державного сектору економіки (контроль за використанням і збереженням державних фінансових ресурсів), або ж контроль за особливих умов господарської діяльності (митний контроль, контроль за дотриманням законодавства у сфері закупівель).

Предметом фінансового контролю у сфері господарської діяльності виступає розпорядча та фінансово-господарська діяльність суб'єктів господарювання. Суб'єктами фінансового контролю виступають різноманітні органи державної влади, від Кабінету міністрів України до Державної митної служби, що мають повноваження з контролю у фінансовій царині. Особливості механізму державного фінансового контролю знаходять свій вираз у методах і засобах перевірки і спостереження з метою перевірки. Так, в ході здійснення державного фінансового контролю застосовуються такі спеціалізовані види перевірок як ревізія, фінансова експертиза, камеральна перевірка, ідентифікація тощо.

Державний екологічний контроль у сфері господарської діяльності. На сьогоднішній день, охорона навколишнього середовища і природокористування – одна з найважливіших і пріоритетних сфер державного управління і контролю. Екологічна безпека для України на сьогоднішній день – це не лише один із атрибутів (умов) євроінтеграції, а запорука сталого розвитку країни і збереження екологічного фонду для майбутніх поколінь. Погодимось із колективом авторів навчального посібнику «Екологія» за ред. М.В. Горун: «сталий соціально-економічний розвиток будь-якої країни означає таке функціонування її господарського комплексу, коли одночасно задовольняються зростаючі матеріальні і духовні потреби населення, забезпечується раціональне та екологічно безпечне господарювання і високоефективне збалансоване використання природних ресурсів, створюються сприятливі умови для здоров'я людини, збереження і відтворення навколишнього природ-

ного середовища та природноресурсного потенціалу суспільного виробництва» [11, с. 31].

Функціональне призначення екологічних засобів контролю у науці трактується як визначення екологічного стану об'єкта, ступеня і характеру його впливу на навколишнє природне середовище, а також на стан окремих об'єктів природи; дотримання ним вимог законодавства, норм і правил у галузі охорони природи для своєчасного запровадження (у межах прав, наданих інспектору законом) заходів, спрямованих на усунення виявлених порушень та попередження негативного впливу об'єктів на довкілля [12, с. 95]. Звертаємо увагу, що у нашому розумінні, екологічний контроль у сфері господарської діяльності об'єднує як контроль пов'язаний із охороною навколишнього природного середовища, так і контроль пов'язаний із природокористуванням (іноді у науці ці види контролю розмежовують). Так, державний екологічний контроль здійснюється щодо: 1) охорони і раціональне використання водних ресурсів; 2) охорони і раціональне використання земельних ресурсів; 3) охорони атмосферного повітря та використання повітряного басейну; 4) охорони і раціональне використання лісових ресурсів; 5) охорона, використання і відтворення рибних запасів та тваринного світу; 6) охорони надр і раціональне використання мінеральних ресурсів; 7) тощо.

Державний екологічний контроль у сфері господарювання доречно подібно до фінансового контролю розмежовувати на: загальний екологічний контроль, що здійснюється державою по відношенню до широкого кола суб'єктів господарювання (яскравим прикладом такого контролю є контроль пов'язаний із управлінням відходами) та державний екологічний контроль, що здійснюється за особливих умов в ході проведення господарської діяльності (наприклад, контроль пов'язаний із виконанням вимог щодо введення рибного господарства).

Предметом державного екологічного контролю виступає додержання законодавчих вимог щодо раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки в ході реалізації суб'єктами господарювання господарської діяльності. Суб'єктами виступає широке коло органів державної влади загального і спеціального призначення, серед яких можливо назвати Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, Державну екологічну інспекцію України, Державну службу геології та надр України та ін. Особливості у реалізації державного екологічного контролю у сфері господарської діяльності передусім є «спадкоємцем» пошуку державою балансу між наданням пріоритетності публічного інтересу щодо забезпечення екологічної безпеки та приватними інтересами господарюючих суб'єктів. Тут

також варто наголосити, що за сутністю такий інтерес також є публічним, однак знаходиться у площині іншої сфери – економічних інтересів суспільства (читай держави), що виражається у мінімізації втручання держави у господарську діяльність приватних осіб та запровадженням інших регуляторних механізмів поліпшення ведення господарської діяльності в країні. Самі ж засоби контролю також мають певні особливості в механізмі державного контролю за господарським сектором. Так, держава поряд із контролем широко застосовує моніторинг як інструмент спостереження за змінами об'єктів навколишнього природного середовища і діяльністю господарюючих суб'єктів, використовує екологічний аудит та інші спеціалізовані засоби перевірки характерні для означеною царини.

Державний контроль із додержання законодавчих вимог щодо охорони життя і здоров'я, охорони праці, громадської та виробничої безпеки в ході здійснення господарської діяльності суб'єктами господарювання. На сьогоднішній день, господарювання як процес що передбачає виробництво продукції, виконанням робіт та надання послуг за своєю природою є складним і багатоступінним. Індустріалізація суспільного виробництва започаткована більше 100 років тому призвела до значного ускладнення процесів виробництва. Повсюдне запровадження машинного виробництва, роботизація та інші передусім технологічні новели, призвели до якісних змін у виробничій царині. Розширення робітничих спеціальностей, використання спеціально-обладнаних приміщень і засобів виробництва, переорієнтація сервісної складової та інші трансформації виробничої культури характерні для сучасного соціуму висувають перед державою як головного регулятора суспільних відносин нові виклики пов'язані із забезпеченням безпечного виробничого процесу, чільне місце з яких традиційно займає контроль як управлінська діяльність.

Акцентуємо увагу, що названі вище напрями контрольної діяльності у сфері господарської діяльності об'єднані у єдиний напрям (різновид, блок) вельми умовно за ознакою їх знаходження у прямому взаємозв'язку із безпекою самого процесу виробництва та охороною прав і свобод людини і громадянина, а не його наслідку (товару чи послуги, як це було зроблено в ході виокремлення як окремого напрямку контролю за дотриманням прав споживачів). Ми розуміємо, що контроль за пожежною безпекою, санітарно-епідеміологічний контроль та контроль в сфері охорони праці та інші різновиди державного контролю є відносно самостійними напрямками контрольної діяльності держави у системі державного контролю у сфері господарської діяльності. Крім зазначеного слід загострити увагу, що, наприклад, контроль за

обігом лікарських засобів та контроль у царині надання медичних послуг не охоплюється представленим різновидом (напрямом) державного контролю у сфері господарської діяльності адже в даному випадку видова диференціація контролю буде пов'язана із сферою господарювання в якій він реалізується, а не типологією контролю. Центральними «кваліфікуючими» ознаками для визнання контрольної діяльності у відповідний напрям (різновид) є дві категорії: безпека і виробничий процес (або процес надання послуг).

Предмет відповідного напряму державного контролю у сфері господарської діяльності знаходиться у межах і пов'язаний із забезпеченням виконанням законодавчих вимог щодо безпеки і охорони прав і свобод людини і громадянина на різних етапах виробничо-господарської діяльності суб'єкту господарювання. При цьому, охорона стосується як безпосередніх учасників залучених до процесу виробництва (контроль у сфері охорони праці), так і сторонніх осіб. Для суб'єктів контролю характерним є спеціалізація на окремому вузькому напрямку контролю.

Відповідний різновид державного контролю у сфері господарської діяльності включає: 1) санітарно-епідеміологічний контроль; 2) контроль за пожежною безпекою; 3) контроль пов'язаний із хімічним захистом населення; 4) контроль за додержанням вимог про охорону праці; 5) контроль пов'язаний із додержанням вимог щодо управління відходами; 6) контроль пов'язаний із додержанням вимог правил організації безпечно-го руху на залізничному транспорті; 7) тощо.

Висновки. Підводячи підсумок диференціації державного контролю за напрямами, або за сферою суспільних відносин відзначимо, що наведений перелік не є вичерпним. Нами були згадані і охарактеризовані лише основні з існуючих напрямів державного контролю у сфері господарської діяльності. Так, окрім названого цілком можливо виокремити: державний контроль у сфері зовнішньоекономічної діяльності, державний прикордонний контроль, контроль пов'язаний із забезпеченням обороноздатності країни у сфері господарської діяльності та ін.

Також слід звернути увагу, що державний контроль у сфері господарської діяльності можливо розподілити і за сферою господарювання в якій він здійснюється або сферою реалізації господарської діяльності об'єкту, що перевіряється. Мова йде про контроль у сфері освіти, медицини, туризму, сільськогосподарської діяльності, реклами, комунальних послуг, електроенергетики, обігу лікарняних засобів та багато інших. Тут доречно згадати, що кожна із сфер правового регулювання також характеризується певними особливостями і специфікою механізмів контролю. Тому, нам бачиться цілком доречним як окремий напрям виокрем-

лювати і контроль за дотриманням законодавчих вимог щодо здійснення господарської діяльності в окремих сферах господарювання для всебічного охоплення відносин, що охоплюються державним контролем у сфері господарської діяльності.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, в нашому розумінні, видова диференціація контролю у сфері господарської діяльності за напрямами, або за сферою суспільних відносин включає наступні основні різновиди:

Державний контроль у сфері господарської діяльності включає: 1. Контроль щодо додержання законодавчих вимог суб'єктами господарювання пов'язаний із господарською компетенцією; 2. Контроль за дотриманням антимонопольного законодавства та економічної конкуренції; 3. Контроль за дотримання прав споживачів, якістю і безпечністю продуктів і послуг; 4. Контроль за цінами і ціноутворенням; 5. Контроль за дотриманням законодавчих вимог щодо здійснення господарської діяльності в окремих сферах господарювання; 6. Фінансовий контроль у сфері господарської діяльності; 7. Екологічний контроль у сфері господарської діяльності; 8. Контроль із додержання законодавчих вимог щодо охорони життя і здоров'я, охорони праці, громадської та виробничої безпеки в ході здійснення господарської діяльності суб'єктами господарювання; 9. інші різновиди контролю.

Література

1. Орехова І.С. Державний контроль господарської діяльності: адміністративно-правові засади автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2009. 21 с.
2. Саніахметова Н.О. Підприємницьке право: Суб'єкти підприємництва. Кредитування. Оренда. Лізинг. Зовнішньоекономічна діяльність. Інвестиції. Антимонопольне законодавство. Захист від недобросовісної конкуренції. Реклама. Київ: А.С.К., 2001. 704 с.
3. Про внесення змін до Положення про Державну регуляторну службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.08.2020 № 742. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-2020-p#doc_info
4. Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності: Закон України; Перелік від 19.05.2011 № 3392-VI // Відомості Верховної Ради України. 2011. № 47. ст. 532.
5. Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 26.11.1993 № 3659-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 50. ст.472.
6. Кожухівська Р.Б., Транченко Л.В. Поведінка споживачів: навчальний посібник. Умань: ФОП Жовтий О.О., 2014. 360 с.
7. Кучеренко О.М. Контроль та нагляд, як засіб захисту прав споживачів. *Наукові записки. Серія: Право. Випуск 2. Спецвипуск.* 2017. с. 45-39.
8. Прядко Д. Ринкова ціна в законодавстві України. *Юридичний журнал.* 2003. № 8 (14). С. 32-33.
9. Про ціни і ціноутворення: Закон України від 21.06.2012 № 5007-VI. Відомості Верховної Ради. 2013. № 19-20. ст.190.

10. Хмельков А.В. Державний фінансовий контроль: підручник. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна: 2017. 228 с

11. Горун М. В. Пиріг Г. І., Файфура В. В., Федірко М. М. Екологія: навчальний посібник: Тернопіль, 2019. с. 156.

12. Чумаченко І.Є. Окремі методи здійснення державного контролю за використанням та охороною водних об'єктів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2015. Вип. 31(2). С. 92–98.*